

JACEK GURGUL

Wybrane elementy przyrodniczo-kulturowe w układzie przestrzenno-funkcjonalnym Florencji

Zarys treści: W pracy przedstawiono najważniejsze cechy układu przestrzenno-funkcjonalnego Florencji. Szczegółowo omówione zostały tereny zielone oraz nekropolie miasta. Krytyce poddano jakość terenów zielonych oraz ich rolę w przestrzeni publicznej Florencji.

Słowa kluczowe: Florencja, nekropolie, przestrzeń miasta

Wprowadzenie

Florencja założona została prawdopodobnie w II wieku p.n.e. przez Etrusków w dolnym biegu Arno, w górach Antyapeninu Toskańskiego. Przyjmuje się jednak, że w czasach Cesarstwa Rzymskiego, w 59 roku p.n.e. cesarz Juliusz Cezar założył tu kolonię rzymską nazwaną Florentia. Osada ta miała charakter zbliżony do innych kolonii rzymskich budowanych na planie kwadratu, ale jej pierwotny układ przestrzenny z szachownicowym układem ulic, nie przetrwał do dziś.

Współcześnie układ stref funkcjonalnych Florencji ma korzenie w decyzjach i działaniach urbanistycznych podjętych kilkaset lat temu. Nie można zatem omawiać aktualnego układu przestrzenno-funkcjonalnego tego miasta, nie odnosząc się do jego historii. Dzisiejszy układ przestrzenno-funkcjonalny w dużym zakresie powstał dopiero w XIX wieku. Najpierw za sprawą Wielkiego Księcia Toskanii Ferdynanda Lotaryńskiego, w epoce napoleońskiej,

Florencja uzyskała nowy wygląd. Po zjednoczeniu Włoch w drugiej połowie XIX wieku miasto pełniło funkcję stolicy kraju. Szczególnie duże zmiany zaszły tam w latach 60. i 70. XIX wieku w wyniku reorganizacji miasta. Całość przekształceń architektoniczno-urbanistycznych w latach 1864–1877 nosiła nazwę planu Giuseppe Poggiiego, natomiast głównym przedsięwzięciem, jakiego wtedy dokonano, było wyburzenie murów miejskich, które otaczały miasto od XVI wieku. Pozytywnym skutkiem realizacji tego planu było stworzenie nowej sieci miasta z wykorzystaniem wartości zabytkowych bram miejskich. W tym samym czasie we Florencji istniały obiekty, których forma była nienaruszona od wieków. Gmachy, takie jak Palazzo della Signoria, Basilica di Santa Maria del Fiore i Ponte Vecchio, wybudowane w średniowieczu i renesansie, zachowały swój styl, odmienny od XIX-wiecznych kamienic i willi.

Jest oczywiste, że układ przestrzenno-funkcjonalny Florencji obejmuje rozmieszczenie wszystkich jego elementów m.in. ulic, placów, linii kolejowych, obiektów sakralnych i użyteczności publicznej, jak boiska i hale sportowe, sale koncertowe, filharmonie muzea, galerie i biblioteki. Te ostatnie są najczęściej przedmiotem rozpraw i dyskusji naukowych dotyczących układu przestrzenno-funkcjonalnego miasta Medyceuszy. Jednak w rozwoju przestrzennym Florencji ważne były i są nadal również inne obiekty użyteczności publicznej o znaczeniu kulturowym, które na trwałe wpisały się w krajobraz miasta a często pomijane są w opracowaniach dotyczących tego miasta. Mowa o terenach zielonych – ogrodach i parkach florenckich, w których kulturuje się kilkusetletnią tradycję ochrony zieleni z uwzględnieniem licznych pomników przyrody, oraz o nekropoliach, czyli zabytkowych cmentarzach, na których spoczywają wybitni ludzie.

Tereny zielone – ogrody i parki florenckie

Rozwój Florencji przez wieki był związany z jej położeniem w dolinie rzeki Arno. Tereny nadbrzeżne są szczególnym przykładem strefy publicznej, do której dostęp jest powszechny dla każdego mieszkańca i przyjeźdźcy, bowiem rzeka wytwarza w tkance miasta przerwę, tworząc wspaniałe możliwości ekspozycji, a nie tylko zabudowy. Układy funkcjonalno-kompozycyjne

miast, wykorzystujące rzekę dla celów użytkowych, obfitują zwykle w tereny zielone i rekreacyjne (Schneider-Skalska 1997).

Ważnym zabiegiem przeprowadzonym we Florencji w drugim dziesięcioleciu XIX wieku była zamiana gospodarstw rolnych (*le cascade*) położonych nad brzegiem rzeki Arno na park miejski, co znacznie zwiększyło areał zieleni miasta obejmujący dotąd jedynie zamknięte murami ogrody, w tym także ogród Boboli (Fanelli 1979). Parco delle Cascine rozciągający się na prawym brzegu rzeki Arno jest największym parkiem miejskim Florencji. Był on tworzony w kilku etapach, a ostateczny wygląd przybrał pod koniec XVI wieku. W całości teren parku został wykupiony przez władze miejskie w 1869 roku. Park rozciąga się na obszarze 160 ha, jest długi na 3,5 km i szeroki na około 640 m. Na jego terenie znajdują się obiekty sportowe, m.in.: tor kolarski, korty tenisowe oraz hipodrom (fot. 1).

W Parco delle Cascine zieleń parkowa przeważa nad innymi formami użytkowania terenu parkowego. Faktem jest jednak, że na przełomie XX i XXI wieku przestrzeń parkowa ulegała reorganizacji, która okazała się błędna. Dużą powierzchnię parku przekazano w ręce prywatne (ponad 60%). Ponadto teren Parco delle Cascine zaczęto wykorzystywać do organizacji koncertów z udziałem wielotysięcznej publiczności. Zakładano tu nielegalne bary, kioski oraz innego rodzaju obiekty sprzedaży detalicznej, a także zorganizowano cotygodniowy targ. W nocy w parku szerzyła się prostytutka (Rombai 2001). Było to niebezpieczne miejsce z powodu drobnej przestępczości, nad którą władze miasta nie potrafiły zapanować. Mimo że trwały prace nad ogrodzeniem części parku, w celu uniemożliwienia wejścia na jego teren nocą, to ostatecznie nie zostały one ukończone. Planowano również zmianę organizacji ruchu na przylegających do parku drogach, tak aby do minimum ograniczyć wpływ ruchu pojazdów na środowisko przyrodnicze w tej części Florencji. Niestety, przestępczości nie zlikwidowano, w dalszym ciągu część parku jest miejscem prostytutki. Nie zmalało też natężenie ruchu, choćby z uwagi na utworzoną linię tramwajową, która przebiega w bezpośrednim sąsiedztwie parku.

Poza Parco delle Cascine, który założono na dużym porolniczym obszarze, florenckie parki miejskie mają postać ogrodów znajdujących się na terenach byłych posiadłości znamienitych rodów florenckich. Takich parków-ogrodów we Florencji jest dziś kilkanaście. Opis wszystkich byłby zbyt obszerny. Warto

jednak zauważyć, że drugi co do wieku park miejski – Giardino di Boboli, zajmujący 45 tys. m², założony na terenie posiadłości medycejskiej Palazzo Pitti, stanowi jeden z najlepszych przykładów tzw. ogrodu włoskiego z XVI wieku (www 2). Ogrody włoskie były charakterystyczne dla okresu renesansu. Ich kompozycje podporządkowywano często do innych elementów krajobrazu, np. do panoramy gór (Bogdanowicz 1998). Niestety, ogród ten również jest w znacznej części zaniedbany. Giardino di Boboli w części stwarza wrażenie wyschniętego, a zieleń odgrywa tu drugoplanową rolę. Rozległe tereny, wśród których znajduje się trybuna amfiteatru na łące, wykorzystywane są niezgodnie z przeznaczeniem, co powoduje niszczenie roślinności, o czym pisał w liście otwartym do Italia Nostra w 1997 roku D. Valentino, inspektor Nadzoru Dóbr Środowiska i Architektury we Florencji (Rombai 2001). Jedynie najwyższa część parku, położona na wzgórzach otaczających Florencję od strony południowej, stanowi rzeczywiste tereny zielone, pokryte piękną roślinnością o intensywnej barwie.

Należy też wspomnieć, że roślinność i tereny zielone, głównie w centralnej części we Florencji, są ubogim elementem przestrzeni miejskiej. Jest to niezrozumiałe, tym bardziej że tradycje ogrodnictwa i organizacji przestrzennej terenów zielonych sięgają we Florencji jeszcze okresu renesansu. Dziś miasto może się poszczycić wielowiekowymi drzewami potężnych rozmiarów, które rosną w wielu jego częściach. Stare i cenne drzewa znajdują się najczęściej na terenach dawnych posesji sławnych rodów florenckich, jak również bezpośrednio przy drogach i ulicach. W czasie kiedy drzewa te były sadzone, posiadłości znajdowały się najczęściej poza murami miasta, dopiero z biegiem czasu zostały wchłonięte przez miasto. Stanowiły one część wspomnianego już ogrodu włoskiego.

Drzew, które swoim kształtem i rozmiarem zwracają uwagę, jest we Florencji kilkadziesiąt. Często są przypisywane bohaterom narodowym: Dąb Garibaldiego, lub świętym: Cyprys Świętego Franciszka. Niezwykłe okazy rosnące we Florencji mają do 7,5 m obwodu mierzonego na wysokości 130 cm od gruntu (cedr Drzewo Pokoju w Villa Fabbricotti), dochodzą do wysokości 60 m (cyprys Montezuma we florenckim Ogrodzie Botanicznym) lub są żywymi świadectwami dziejów miasta (800-letni cyprys w Villa della Petraia) (www 3). Najpopularniejszym „wielkim” drzewem we Florencji jest

Libocedrus Albero dei Cornuti znajdujący się na Piazzale delle Belle Arti, którego wiek szacuje się na 150 lat, a obwód wynosi 5,4 m, przy wysokości 13 m (Capodarca 2001).

Kultywowaniem tradycji ogrodów florenckich założonych kilkaset lat temu i skupiających uprawiane od wieków gatunki roślin z całego świata zajmuje się obecnie florencki Ogród Botaniczny. Stanowi on jedną z sekcji Muzeum Historii Naturalnej Florencji, a pieczę nad nim sprawuje Uniwersytet Florencki. Giardino dei Semplici, nazwany od używanej w renesansie nazwy ziół leczniczych jest trzecim najstarszym ogrodem botanicznym świata i został założony przez ród Medyceuszy w 1545 roku. Znajdują się w nim gatunki roślin z całego świata, sprowadzane tu przez ostatnie pięćset lat (Cellai Ciuffi, Fabbri 1993).

Pomimo dużej liczby parków i ogrodów znajdujących się na terenie miasta, we Florencji mało jest terenów zielonych w samym centrum miasta. Na jednego mieszkańca przypada 7 m² zieleni publicznej, gdy tymczasem według unormowań prawnych powinno być 15 m² (La Repubblica, 3.06.1995 roku). Niedobór terenów zielonych w mieście dostrzeżony został już w Planach Zagospodarowania Przestrzennego z 1955 i 1962 roku. Faktem jest jednak, że w planie z 1955 roku przewidziano gęstą zabudowę wynoszącą 7–8 m³/m² powierzchni, na niekorzyść urządzeń sportowych i zieleni miejskiej (Masini, Bertelli 2002). Ścisłe centrum Florencji niemal całkowicie pozbawione jest zieleni, w tym drzew. Mury i fasady budynków łączą się ściśle z chodnikami i jezdniami.

Turysta przemierzający się pieszo po centrum Florencji, odwiedzając odległe o kilkaset metrów muzea i galerie sztuki, ma wrażenie poruszania się po betonowo-kamiennym obszarze, na którym nie ma nawet pojedynczych drzew, które dawałyby cień potrzebny do odpoczynku (fot. 2). Jest to tym bardziej ważne, że w klimacie śródziemnomorskim, w jakim znajduje się Florencja, okres wegetacji roślin obejmuje niemal cały rok, a niektóre gatunki drzew nie zrzucają liści nawet w okresie jesienno-zimowym i pozostają wiecznie zielone.

Być może taki krajobraz centrum Florencji, panujący tu od kilkadziesiąt lat, wpływa na ogólne postrzeganie przestrzeni miejskiej oraz uwarunkowuje zachowania urzędników, projektantów i wykonawców modernizowanych części miasta. W latach 90. XX wieku i na początku XXI wieku wiele

remontowanych odcinków ulic powstawało kosztem wycinanych drzew, często kilkusetletnich wiązów, platanów i innych. Pomimo że Regulamin Ochrony Zasobów Drzewostanu Gminy Florencia uchwalony w 1991 roku zawiera unormowania co do ochrony drzewostanu miasta, to wycinka drzew wydaje się coraz częstsza i rzadko daje się usprawiedliwić ich warunkami fitosanitarnymi (Rombai 2001).

Zaniedbane pod względem kompozycji i utrzymania zieleni miejskiej są również niektóre place, np. Piazza Tasso, na którym widać brak ochrony roślin. Na placu Santa Maria Novella, znajdującym się blisko głównej stacji kolejowej Florencji, turyści pragnący odpocząć po męczących wędrówkach wybetonowanymi ulicami rozpoczynają biwak na trawie, pozostawiając nieczystości i resztki jedzenia. Na Piazza d'Azeglio codziennie koczuje i nocuje wielu bezdomnych, którzy śpią na ławkach, a unoszący się zapach odstrasza pragnących tu wypocząć mieszkańców i turystów, a przede wszystkim dzieci, dla których wydzielono część parku.

Są jednak miejsca w centrum Florencji, gdzie zieleń współtworzy krajobraz miejski, a człowiek może się cieszyć jej obecnością. Swoistą oazą zieleni są place zabaw dla dzieci. Ważnym elementem takich placów są urządzenia rekreacyjne dla dzieci, jak huśtawki, zjeżdżalnie, karuzele napędzane elektrycznie, umieszczone pośród otaczającej je roślinności. Wydaje się, że florenckie place zabaw dla dzieci budowane są w myśl zasady, która łączy elementy tradycyjnego placu zabaw wyposażonego w urządzenia służące do zabawiania dzieci oraz placu „ekologicznego”, w którym teren został zagospodarowany przy wykorzystaniu roślinności ukształtowanej przez przyrodę z niewielkim udziałem człowieka (Haladyn i in. 2001). We Florencji liczne są przykłady tego typu placów (fot. 3).

Być może formy zachowanych dziś we Florencji terenów zielonych są wyrazem pragnienia jej mieszkańców (lub przynajmniej pewnej ich części) kontaktu z coraz bardziej oddalającą się i przeobrażaną naturą. Być może parki i ogrody miejskie stanowiły w historii miasta próbę powrotu człowieka do jego naturalnego środowiska, do egzystencji harmonijnie rozpiętej między naturę i kulturę (Jędrzejczyk 2004). Czy jednak we Florencji ta potrzeba powrotu będzie na tyle mocna, aby tereny zielone były należycie chronione również dziś? Czas pokaże.

Nekropolie – zabytkowe cmentarze

Dbałość o zielen miejską i jej ochrona trwająca od wieków jest równie ważna, jak dbałość o kulturę, spuściznę przodków, o to, co przemija i stanowi naszą historię. Florencja, jako jedno z cywilizowanych miast chrześcijańskiej Europy oraz kontynuatorka rozwoju cywilizacyjnego zapoczątkowanego w Cesarstwie Rzymskim, dbała i dba o miejsca pochówku swoich mieszkańców oraz przybyszów z innych miast i państw, których życie zakończyło się w mieście Medyceuszy. Koncepcję cmentarza jako przestrzeni nienaruszalnej i świętej wczesne chrześcijaństwo przejęło z tradycji rzymskiej (Kolbuszewski 1996). W układzie przestrzenno-funkcjonalnym Florencji znajdują się zatem cmentarze komunalne, wyznaniowe i wojskowe, spośród których wyróżnić możemy nekropolie – zabytkowe cmentarze, na których spoczywają wybitne postaci.

Nekropolia według definicji podanej w *Słowniku języka polskiego* (Szymczak 1988) to starożytny i wczesnochrześcijański cmentarz, zwykle w pobliżu wielkich miast. Za nekropolie uznaje się cmentarzyska, „miasta umarłych” o zabytkowym charakterze. W czasie ponad dwóch tysięcy lat historii Florencji, w epoce paleochrześcijańskiej, a zatem na długo przed tworzeniem cmentarzy jako odosobnionych terenów przeznaczonych na pochówek, funkcję cmentarną potwierdzoną odkrywkami archeologicznymi pełniła bazylika Santa Felicita. Źródła pisemne potwierdzają tę funkcję również w dwóch innych bazylikach: San Lorenzo oraz San Pier Maggiore (Paolucci 1999). Funkcję pochówku biskupów Florencji w tym czasie pełniła również katedra Santa Separata, która nie zachowała się jednak jako budowla; dziś możemy zwiedzać jedynie jej fragmenty w postaci odkrywek archeologicznych. W jej miejscu wybudowano katedrę Santa Maria del Fiore. W wiekach późniejszych, począwszy od wczesnego średniowiecza, funkcję grzebalną pełniła głównie bazylika Santa Croce, z największą liczbą grobów wyśmienitych postaci florenckiego renesansu, np. Buonarrotiego, Macchiavellego i Galileusza. Poza nią funkcję tę pełniła wspomniana już katedra Santa Maria del Fiore, gdzie pochowani są inni twórcy epoki renesansu: Brunelleschi i Giotto, oraz krypta kościoła San Lorenzo, gdzie spoczywa m.in. Donatello i najślawniejszy z Medyceuszy – Wawrzyniec Wspaniały (Carniani 1992).

Skupiając się jednak na nekropoliach określonych według definicji podanej na wstępie niniejszego rozdziału, we Florencji znajduje się kilka zabytkowych cmentarzy, z których każdy powstał parę stuleci temu. Są to: Cimitero (pol. cmentarz) degli Allori, degli Inglesi, Monumentale Ebraico, Israelitico, della Misericordia, di Soffiano, delle Porte Sante, di Trespiano. Wymienione nekropolie posiadają wysoką wartość historyczną i architektoniczną. Florencja miała bowiem duży wkład w rozwój państwowości Włoch, o czym mogą świadczyć również nazwiska osób pochowanych na cmentarzach florenckich. Spoczywają tam postacie odgrywające w przeszłości główne role w życiu społecznym, politycznym i artystyczno-literackim Włoch. Wyjątek stanowią dwa cmentarze wojskowe: Cimitero Americano dei Falciani (żołnierzy amerykańskich), założony po II wojnie światowej i znajdujący się na styku dwóch gmin: Impruneta i San Casciano in Val di Pesa (z których pierwsza graniczy z Florencją), oraz tzw. Florencki Cmentarz Wojenny położony w Fiesole, gminie graniczącej z Florencją od północnego wschodu. Cmentarze te z racji swojego znaczenia uznawane są jednak za florenckie.

W XVIII wieku szybki rozwój demograficzny miast europejskich wymusił na władzach miejskich i kościelnych podjęcie decyzji o zaniechaniu pochówków w kościołach oraz ich otoczeniu, w związku z czym powstały pierwsze nekropolie pozamiejskie. Dziś wrosły one w obszar miast i stanowią ich charakterystyczny element (Więcek, Gotfryd 2004).

Jedną z takich nekropoli, najznamienszą z uwagi na pochowane tam osoby oraz artystyczno-architektoniczny charakter nagrobków, jest Cimitero delle Porte Sante położony na tyłach bazyliki San Miniato al Monte (fot. 4). Pomysł utworzenia cmentarza na wzgórzu w piętnastowiecznych fortyfikacjach rozciągających się wokół tej bazyliki powstał jeszcze w 1837 roku, równoległe z tworzeniem nowej sieci dróg wokół rozrastającej się Florencji, która nabrała nowego wymiaru wraz z wprowadzeniem w życie planu Giuseppe Poggiego. Przychody z pochówków miały posłużyć do restauracji bazyliki San Miniato, co uchroniłoby budynki klasztorne od degradacji. Nekropolia powstała jednak dopiero w 1865 roku (Paolucci 1999).

Poza licznymi grobowcami – budowlami w stylu neogotyckim, sława tego cmentarza zrodziła się wraz z pochówkiem takich znamienitych osób, jak Carlo Collodi – autor bajki „Pinokio”, malarz Pietro Annigoni, pisarz Giovanni

Fot. 1. Fragment Parco delle Cascine z widoczną częścią hipodromu oraz w tle, kopułą Bazyliki Santa Maria del Fiore (fot. J. Gurgul)

Fot. 2. Piazza SS Annunziata przed muzeum „Spedale degli Innocenti”, jako przykład centrum Florencji pozbawionego elementów zieleni (fot. J. Gurgul)

Fot. 3. Przykład placu – ogrodu zabaw dla dzieci we Florencji (fot. J. Gurgul)

Fot. 4. Cmentarz „Cimitero delle Porte Sante” we Florencji (fot. J. Gurgul)

Papini, dziennikarz, polityk i premier Włoch Giovanni Spadolini, a także dzięki słynnej rodzinie florenckiej Cecchi Gori. Na cmentarzu pochowani są również Polacy, m.in. hrabianka Amelia Dzieduszycka (Gurgul 2008).

Słynną nekropolią Florencji jest również Cimitero degli Inglesi znajdujący się najbliżej centrum miasta. Cmentarz ten zbudowany został przez Wielkiego Księcia Toskanii Leopolda II i służył do pochówku niekatolickich mieszkańców Florencji. Wcześniej mogli być oni chowani jedynie poza Florencją, w Livorno. Cmentarz powstał w 1828 roku poza bramą Porta a Pinti, kiedy we Florencji istniały jeszcze mury miejskie. W 1865 roku Giuseppe Poggi, rozszerzając granice Florencji i obalając mury miasta, przeorganizował teren cmentarza, tworząc obwodnicę, w tym plac Donatello, którego owalna powierzchnia zajmowana jest właśnie przez wspomnianą wyżej nekropolię (Fanelli 1979). Na cmentarzu znajdują się groby obywateli wielu narodowości. Najliczniejszą grupę stanowią Anglicy, z uwagi na liczną w XIX wieku wspólnotę brytyjską we Florencji, a wśród najślawniejszych postaci – pisarka Elizabeth Barrett Browning. Pochowani są tu również Żydzi, Grecy, Rosjanie, Francuzi, Niemcy, Duńczycy. Aktualnie prowadzone są poszukiwania danych na temat pochowanych tu osób w spisach w Wielkiej Brytanii, Rosji i Włoszech, które następnie są publikowane w Internecie. Biblioteka cmentarna zawiera książki pisane przez osoby tutaj pochowane lub napisane o nich. Prowadzone są również prace mające na celu przywrócenie wyglądu cmentarza z epoki wiktoriańskiej (www 1). Kiedy wspólnoty niekatolickie mieszkające we Florencji nie mogły być już chowane na Cimitero degli Inglesi, gdyż po zniesieniu murów obronnych znalazł się on wewnątrz miasta, a regulamin zabraniał pochówku nowych zwłok, pod koniec XIX wieku powstał Cimitero degli Allori. Cmentarz ten położony jest na peryferiach Florencji, w Galluzzo, na via Senese. W 2005 roku pochowana została tu Oriana Fallaci, słynna kontrowersyjna pisarka włoska.

Inną niekatolicką wspólnotą zamieszkującą Florencję byli Żydzi. Jako niekatolicy mieszkający we Florencji mieli oni osobny cmentarz: Cimitero Monumentale Ebraico (Zabytkowy Cmentarz Żydowski). Znajduje się on w zachodniej części Florencji i powstał w 1777 roku, kilkadziesiąt metrów od murów miasta. Cmentarz pełnił swoją funkcję do 1880 roku, kiedy to w północnej części miasta powstała inna żydowska nekropolia – Cimitero Israelitico. Odwiedzana przez uczestników wycieczek, jest ciekawym

miejscem historycznym i artystycznym dzięki licznym grobowcom z XVIII wieku. Na cmentarzu znajdują się trzy zabytkowe kaplice, z okresu po zjednoczeniu Włoch (www 1).

Jak wspomniano, jednym z największych przełomów w dziejach kultury europejskiej, a zatem także i florenckiej, było doprowadzenie w wyniku bardzo szeroko zakrojonych akcji do przeniesienia cmentarzy położonych w obrębie miejscowości poza mury miasta. Realizacja tych reform przebiegała opornie. Trzeba było kilkudziesięciu lat, aby cmentarze pozamiejskie zyskały aprobatę, a stało się tak dzięki pojawieniu się nurtu romantycznego, który promował nowe widzenie, rozumienie i przeżywanie problematyki śmierci (Kolbuszewski 1996). Dzięki temu cmentarze zyskały nowy wygląd, a ich wartość architektoniczna jest porównywalna do wartości architektury urbanistycznej miasta.

Najstarsze dwa cmentarze florenckie znajdują już na granicy administracyjnej miasta. Cimitero della Misericordia powstał w 1747 roku w celu grzebania zmarłych ze szpitala Santa Maria Nuova. Cmentarz został przebudowany w 1838 roku i oddany pod kuratelę Bractwa Miłosierdzia. Pochówki wykonywane były tu do 1898 roku, kiedy to Bractwo założyło nowy cmentarz: Cimitero di Soffiano znajdujący się w południowej części Florencji (Paolucci 1999). Nieco młodszy Cimitero di Trespiano znajduje się obecnie na granicy północnej części miasta, w przyłączonej do Florencji miejscowości Trespiano. Powstał on w 1784 roku, w konsekwencji reform przeprowadzonych przez Habsburgów Lotaryńskich rządzących Florencją, którzy wydali zakaz grzebania w kościołach. Ten zabytkowy cmentarz został następnie poszerzony o pobliskie zbocze, dzięki czemu rozpościera się z niego piękny widok na okoliczne tereny i wzgórza. Jest to największy cmentarz komunalny Florencji. Pochowany jest tutaj najwybitniejszy twórca układu przestrzenno-funkcjonalnego Florencji po zjednoczeniu Włoch – Giuseppe Poggi.

Wojny były przyczyną upadku wielu narodów, zmieniały też ich geopolityczne znaczenie. Walki wojenne pochłaniały tysiące ludzkich istnień: żołnierzy i cywilów walczących o losy świata na wielu kontynentach. Tragiczne losy ludzi niezależnie od ich narodowości jedną cmentarze wojskowe, które rozsiane są po całej Europie. Niejednokrotnie żołnierze wrogich wojsk polegli w czasie bitew i walk nie byli grzebani z godnością, a ich los zdawał się nie

tylko tragiczny za życia, ale również po śmierci (Partridge 2013). Takie cmentarze znajdują się również w bezpośrednim sąsiedztwie Florencji; z racji swego znaczenia uznawane są za cmentarze florenckie.

Cmentarze wojskowe reprezentują naród bądź państwo, stąd ich charakter instytucjonalny. Są tworzone na mocy postanowień stosownych władz i oddawane pod opiekę społeczeństwa. Mówią o tragedii, a zarazem o heroicznym patosie żołnierskiej śmierci, silnie eksponując jej celowość (Kolbuszewski 1996). Tak też było w przypadku florenckiego cmentarza żołnierzy amerykańskich. Państwo włoskie w ramach wdzięczności za pomoc w walce o wyzwolenie oddało ten teren Stanom Zjednoczonym. Cimitero Americano di Falciani skupia mogiły ponad 4 tys. żołnierzy Stanów Zjednoczonych Ameryki, poległych w czasie kampanii wyzwolenia Włoch w 1945 roku.

Podobne działania miały miejsce w przypadku innego cmentarza – Florenckiego Cmentarza Wojennego, znajdującego się w gminie Fiesole, gdzie pochowani zostali żołnierze walczący o wyzwolenie Włoch w kampaniach między 1943 a 1945 rokiem. – obywatele Commonwealth, czyli polegli z krajów dawnego imperium brytyjskiego. Miejsce pod cmentarz zostało wybrane z terenów wokół Florencji będących w posiadaniu państwa włoskiego.

Florencja jest miastem, w którym utworzono dwa cmentarze wojenne o dużej wartości niematerialnej. Są tu pochowani żołnierze innych narodowości niż włoska. Warto wspomnieć, że na terenie Włoch toczyło się wiele bitew, w których życie tracili żołnierze obcego pochodzenia. Cmentarzy skupiających mogiły żołnierzy różnych narodowości jest we Włoszech więcej. Przykładem może być Monte Cassino, znajdujący się kilkaset kilometrów na południe od Florencji, na którym spoczywa blisko 1100 żołnierzy polskich. Tamtejszy teren pod cmentarz został przyznany w podzięcie przez państwo włoskie narodowi polskiemu (Krajewski 2007).

Wnioski

Kultura o charakterze materialnym przejawia się w wielu działaniach człowieka. Powyższe rozważania pozwalają uchwycić rozwój i zmienność w postrzeganiu przez mieszkańców Florencji zagadnień dotyczących

ochrony zieleni miejskiej oraz tworzenia i sprawowania pieczy nad miejscami pochówku. W artykule pokazano, że działalność kulturalna mieszkańców Florencji od wieków była skupiona na ochronie elementów przyrody w tkance miejskiej oraz na tworzeniu miejsc nieodłącznie związanych z losem człowieka i świadczących o jego przemijaniu. Rozwój cywilizacji na Półwyspie Apenińskim, który w zorganizowanej formie państwowości, bardziej lub mniej podzielonej, trwa od ponad dwóch tysięcy lat, miał wpływ na sposób ochrony wartości i dóbr przyrodniczo-kulturowych oraz na czas historyczny, w którym mieszkańcy Florencji zaczęli dbać o tereny zielone oraz miejsca wiecznego spoczynku.

Odpowiednia dbałość o przyrodę, o jej ciągłość w czasie była widoczna we Florencji na przestrzeni wieków. Obecnie wpływ na ochronę przyrody ma wszechobecna ekonomia i konsumpcyjne postrzeganie rzeczywistości. W artykule przyroda przedstawiona została jako element kompozycyjny miasta, który mieszkańcy Florencji, w zależności od epoki i poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, uznali za konieczny do współistnienia lub też zbędny – stąd jego częściowa eliminacja.

Inaczej wygląda społeczne i polityczne postrzeganie miejsc wiecznego spoczynku. Cmentarze są miejscami, którymi społeczność i instytucje miejskie wciąż zajmują się z należytą dbałością. Świadczyć o tym może ciągłe rozszerzanie przestrzeni nekropoli, przenoszenie i otwieranie nowych po wyczerpaniu się miejsca na pochówek w poprzednich, jak również bogactwo architektoniczne oraz dbałość o zabytkowe nagrobki. Nie chodzi tu jedynie o ochronę i konserwację nienaruszalnej przestrzeni sakralnej, ale również o sposób organizacji przestrzeni miejskiej i architektoniczną kompozycję miejsc wiecznego spoczynku.

Literatura

- Bogdanowicz P., 1998, *Człowiek i przestrzeń, Kultura, Przestrzeń, Sztuka*, WSiP, Warszawa.
- Carniani M., 1992, *Firenze, 2000 anni di storia e arte*, Kina Italia, Eurografica, Firenze.
- Cellai Ciuffi G., Fabbri F., 1993, *Guide to the „Giardino dei Semplici”*, Tipografia „Il Sedicesimo”, Firenze.

- Fanelli G., 1979, *Firenze*, Edizioni Laterza, Bari.
- Grodziska-Ożóg K., 1983, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków – Wrocław.
- Gurgul J., 2008, *Miastotwórcza rola kultury w rozwoju Florencji i Krakowa*, praca doktorska w IGiGP, UJ, Kraków.
- Haladyn K., Mikłaszewski A., Wojtyszyn B. (red.), 2001, *Kształtowanie przestrzeni zurbanizowanej w myśl zasad ekorozwoju*, Polski Klub Ekologiczny Okręg Dolnośląski, Wrocław.
- Jędrzejczyk D., 2004, *Geografia humanistyczna miasta*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa.
- Kolbuszewski J., 1996, *Cmentarze*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Krajewski W., 2007, *Żołnierze Generała Andersa*, Wydawnictwo Jagiellonia SA, Kraków.
- Masini D., Bertelli M. (red.), 2002, *Abitazioni popolari e locazioni urbane nella storia fiorentina*, Casa Editrice PLAN, Sesto Fiorentino.
- Paolucci A. (red.), 1999, *Firenze, La storia, L'architettura, l'arte della città, Itinerari nel patrimonio storico-religioso*, Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., Milano.
- Partridge A., 2013, *Pleśna, jakiej już nie ma*, Partidge productions, Kraków – Pleśna.
- Rombai L., 2001, *Firenze e l'ambiente. Problemi e prospettive riflessi dalla stampa quotidiana*, Centro Editoriale Toscano, Firenze.
- Schneider-Skalska G., 1997, *Tereny nadwodne, jako obszary publiczne*, [w:] W. Seruga, A. Wyżykowski (red.), *Projektowanie urbanistyczne w nowych warunkach ustrojowych – jego rola w aktywizacji miast*, Materiały V Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Instytutu Projektowania Urbanistycznego WA PK, Mogilany k. Krakowa, 21–22.11.1997, PK im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, 137–156.
- Szymczak M. (red.), 1988, *Słownik Języka Polskiego*, PWN, Warszawa.
- Więcek A., Gotfryd M., 2004, *Cmentarze Krakowa*, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Kraków.

Strony internetowe

- www 1, <http://it.wikipedia.org> (dostęp: 19.11.2014).
- www 2, <http://www.firenze-online.com> (dostęp: 19.11.2014).
- www 3, <http://www.teladoiofirenze.it> (dostęp: 19.11.2014).

Selected environmental-cultural elements in spatial-functional system of Florence

Summary

The article focuses on issues regarding green areas in urban space and necropolises, i.e. historical cemeteries which have been functioning for several hundreds of years within the municipal tissue of Florence. These elements of the spatial and functional layout of the city of the Medici family, often overlooked in numerous studies, deserve an in-depth analysis due to the fact that they play an important role in development of the city and its historical evolution. The article presents the historical and the contemporary situation regarding the above-listed natural and cultural elements of Florence.

Keywords: Florence, necropolises, urban space

Jacek Gurgul

jacek.gurgul@parola.com.pl